

Віктор КОЗЮК

ПОРІВНЯННЯ МОНЕТАРНИХ УСТРОЇВ УКРАЇНИ Й ПОЛЬЩІ В СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ І ДВОСТОРОННЬОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

На основі компаративного аналізу монетарної політики та її інституціонального забезпечення в Україні й Польщі зроблено висновки щодо основних напрямків її впливу на формування двосторонніх відносин. На базі розроблених критеріїв порівняння монетарних систем виявлено відмінності в наближенні українського та польського центральних банків до євростандартів, чим прогнозується їх вплив на двосторонні відносини та тенденції подальшого економічного розвитку України і Польщі.

Двостороннє співробітництво обумовлюється широким набором економічних, політичних і соціальних факторів, проте кожен з них має конкретний прояв на рівні функціонування як економічної системи (моделі), так і на рівні функціонування її інституцій. Звідси випливає, що характер активності останніх, котрий задається інституціонально, багато в чому визначає рамкові умови для формування комунікацій і ринкової взаємодії мікроєдиниць країн-партнерів. Але проблема економічного співробітництва двох країн має дві площини. Перша відображає політичні пріоритети, що формують цільовий контекст характеру двосторонніх відносин, отже спонукають до затребуваності того чи іншого рівня інтенсифікації стосунків, в першу чергу економічних, друга – наявні рестрикції, котрі можуть мати формально-інституціональний чи відтворювально-структурний характер, що унеможливають або послаблюють досягнення бажаного рівня співробітництва. Стосовно цього, з одного боку, українсько-польські відносини, визначені як стратегічне партнерство, вимагають інтенсифікації їх економічної складової, що особливо актуально в світлі геоекономічних трансформацій і євроінтеграційних процесів, а з іншого – у визначенні природи згаданих рестрикцій особливого значення набуває характер організації центральних банків і відповідно здійснювана ними монетарна політика, що задають середньо- та довготермінові параметри економічної поведінки мікроєдиниць. Окрім цього, розвиток центральних банків, будучи відносно самодостатнім, у європейському контексті відображає те, що їх трансформації не можуть не розглядатись як важіль забезпечення інтеграційних процесів і їх результуюча. Зазначене в сукупності робить актуальним порівняння монетарних устроїв України й Польщі як країн – стратегічних партнерів у світлі євроінтеграційних процесів і двостороннього співробітництва.

Стосовно праць, де досліджується проблематика порівняння монетарних устроїв, можна зазначити, що це питання досі залишається невичерпаним. Наприклад, у фундаментальній роботі М. Шніцера при порівнянні економічних систем звертається увага здебільшого на загальні структурні відмінності організації і функціонування фінансово-банківського сектора різних країн [1]. У праці Д. Гроса та А. Штайнхерра [2] здійснюється аналіз і порівняння процесу реформування банківської системи у перехідних економіках, а у дослідженні Г. Вагнера основна увага приділяється порівнянню монетарних політик у трансформаційних країнах [3], проте питання, як відмінності у розвитку монетарних секторів країн-партнерів позначаються на двосторонніх відносинах, не розкривається. Подібні проблеми у свій час доволі гостро постали в країнах-членах ЄВС у процесі підготовки до запровадження євро. Наприклад, Д. Бегг, Ф. Джавацці та Ч. Виплош звертають увагу на те, як особливості монетарних режимів, структури фінансових секторів і циклічних коливань у різних країнах Західної Європи, в першу чергу Німеччини та Франції, позначаються на перспективах ефективності грошово-кредитної політики, здійснюваної єдиним для 12 країн органом [4]. А. Шустров акцентує

увагу на відмінностях у системі інструментів монетарної політики у країнах-членах ЄВС [5]. Зазначимо, що проблему впливу характеру організації центральних банків і їх монетарної політики на процеси економічної інтеграції у світлі досвіду країн Західної Європи розглянуто у нашій праці [6], де запропоновано основні критерії порівнянь з огляду на їхню актуальність для усунення дивергенції у макроекономічних процесах країн, що здійснюють інтеграцію.

Що стосується визначення факторів, котрі детермінують характер двостороннього економічного співробітництва, то у праці В. Мельник на прикладі українсько-польських економічних відносин доводиться, що їх основою є параметри економічної системи країн-партнерів, специфічна впливовість окремих елементів якої виявляється з допомогою секторного аналізу [7]. В основі загальної гносеологічної логіки таких досліджень є елементи компаративного аналізу, з допомогою якого виявляються подібні та відмінні фактори комунікативності двох систем, на основі чого робиться висновок про характер такої комунікативності в контексті можливостей відтворення найефективніших елементів зв'язків між двома системами та їх взаємодії на вищому рівні в перспективі. Подібний аналіз у форматі Україна – Польща, зокрема репрезентований у праці П. Ебергарда, де порівнюються результати ринкової трансформації у даних країнах та основна увага приділяється аналізу макроекономічних показників [8]. Що стосується компаративного аналізу окремих елементів економічних систем, то він представлений, зокрема, працею “Закономірності розвитку грошового сектора трансформаційної економіки під впливом державних запозичень”, де на прикладі боргового фактора розвитку монетарного сектора перехідної економіки виявляються суттєві відмінності в ході даних тенденцій в Україні та Польщі [9].

У цій статті обґрунтовується важливість і розкривається зміст монетарного фактора формування двосторонніх економічних відносин України й Польщі на основі компаративного аналізу їх монетарних устроїв. На основі цього робляться висновки про ступінь їх відповідності стандартам і практиці єврозони та прогнозується можливий розвиток подій у світлі впливу євроінтеграційних процесів на перспективний характер українсько-польських економічних відносин.

Центральні банки як органи макроекономічного регулювання у ринковій економіці здебільшого зосереджують увагу на непрямому впливі на учасників ринку насамперед через забезпечення бажаної динаміки достатньо обмеженого набору макроекономічних змінних. Двостороннє співробітництво, будучи опосередкованим об'єктом впливу з боку політики центрального банку, теоретично та практично має виявляти залежність здебільшого від такої змінної як валютний курс (та ще від ряду параметрів, пов'язаних з ним, – режим конвертованості, мобільність капіталу, доступність обміну тощо), оскільки саме через нього здійснюється вимір цінних параметрів міжнародних стосунків. Однак функціональний вплив центральних банків країн, що беруть участь у двосторонніх відносинах, не обмежується тільки питаннями курсової політики. Така ситуація пов'язується з рядом закономірностей.

По-перше, як відомо з досвіду генезису ЄС та ЄВС, дивергенція органів грошової влади може виявитись істотною проблемою для інтеграції і досягнення того рівня координації макроекономічної політики, котрого вимагає необхідність забезпечення успіху в процесі зближення¹.

По-друге, інтенсифікація двосторонніх зв'язків незалежно від того, в яких формальних інтеграційних координатах вони перебувають, мірою посилення буде дедалі відчутніше реагувати на відмінності у різного роду сферах активності органів регулювання, нагляду, координації тощо. Це пов'язано з тим, що різноманітність і велика кількість двосторонніх економічних контактів у таких обставинах зазнає асиметричного пристосування до актуальних національних рамкових умов макроекономічної (чи регуляторної) політики.

По-третє, різношвидкісне зближення країн-партнерів з інтеграційною зоною, куди вступ визнано ними як пріоритет політики, створює додаткові асиметрично діючі стимули та противаги в системі макрокоординації і її редукції на мікро-відтворювальний рівень, де актуалізується співробітництво окремих бізнес-структур у певних формах міжнародних економічних відносин. Відповідно кожна з країн-партнерів, намагаючись запобігти інтеграційному шоку, антиципіюватиме монетарний режим зони

¹ Детальніше див. [6].

інтеграції, в даному випадку ЄС та ЄВС, у тій мірі, в якій пріоритетність такого зближення буде вищою за можливі втрати від дивергенції з існуючими партнерами, котрі перебувають за межами інтеграційної зони чи швидкість наближення до неї яких є суттєво нижчою, порівняно з лідером зближення. Внаслідок цього створюватиметься своєрідна специфічна ланцюгова реакція, коли серед країн-партнерів країна-лідер інтеграції до ЄС та ЄВС зберігатиме елементи власного монетарного режиму та режиму ЄВС набагато більшою мірою, ніж країна, котра відстає, що, з одного боку, ускладнить можливості їх двосторонньої координації, якщо прецеденти такої вже були, а з іншого – посилить дивергенцію рамок макроекономічних умов функціонування бізнес-одиниць-носіїв двостороннього співробітництва.

Стосовно України й Польщі, то можна зауважити, що будь-яке порівняння наслідків відмінного національного регулювання, зокрема того, що стосується монетарних устроїв в обох країнах, є актуальним з огляду на низку обставин. Так, Україна й Польща – сусіди, стратегічні партнери, належать до однієї групи країн, що обумовлює принципову важливість двостороннього співробітництва на тлі нарощування обсягів прямих іноземних інвестицій з Польщі та взаємної зовнішньої торгівлі. Окрім цього, активізація даного співробітництва та його характер мають незаперечне значення для України з огляду на те, що воно (співробітництво) не може не розглядатись як фактор посилення потенціалу інтеграції з ЄС, враховуючи формалізований характер входження Польщі до євроінтеграційного простору.

Отже, важливість двосторонніх економічних відносин, з одного боку, та їх чутливість до факторів монетарного устрою – з іншого, є підставою для порівняльного аналізу відмінностей у функціонуванні центральних банків України й Польщі та їх впливу на характер співробітництва. Окрім цього, зауважимо, що монетарний процес є ієрархічно структурованим та організаційно забезпеченим, а це зумовлює ситуацію, коли наявні відмінності на кожному з рівнів активності центральних банків справлятимуть свій специфічний вплив на економічну поведінку з обох боків кордону, що визначатиме потенційний характер двосторонніх економічних відносин.

Так, основними зрізами монетарного процесу, що детермінують процес співробітництва, є: рівень незалежності центральних банків, їх основне завдання; цілі монетарної політики; інструменти монетарної політики.

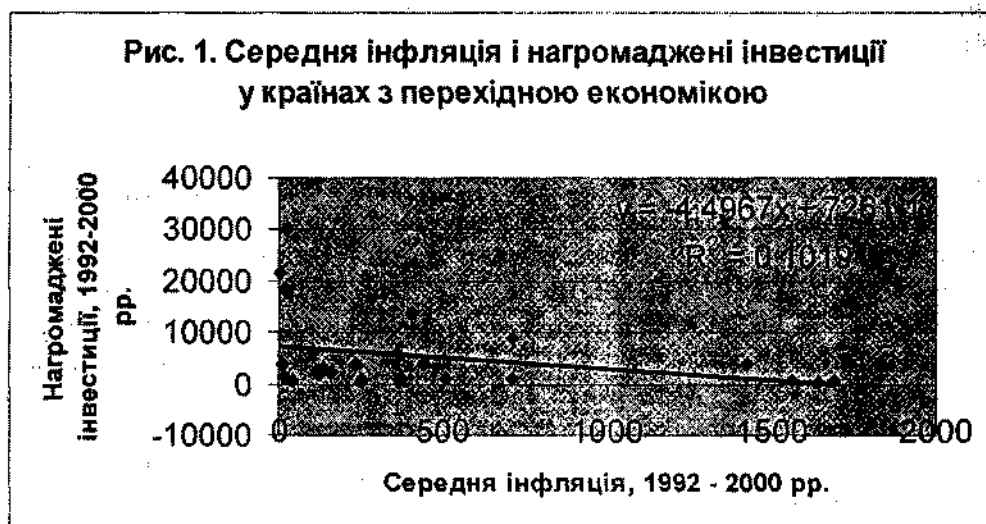
Що ж стосується організації центральних банків України й Польщі (надалі НБУ та НБП) та таких її проявів, як незалежність й основне завдання, то можна констатувати значну подібність¹. Зокрема і НБУ, й НБП мають доволі високий рівень формального захисту своєї незалежності, подібними є модель організації (дворівнева), політичний статус керівництва тощо. Однак, якщо при визначенні головного завдання НБП основний акцент робиться на забезпеченні цінової стабільності, то стосовно НБУ – на забезпеченні стабільності національної грошової одиниці. Зазначимо, що у випадку Польщі подібне визначення, з одного боку, набагато більшою мірою відповідає практиці організації центральних банків країн, що уклали Маастрихтський договір, та самого Європейського центрального банку (ЄЦБ), з іншого – висновкам сучасної монетарної теорії про інституціональні важелі забезпечення автономії центральних банків. Отже, є підстави вважати, що якісніше формалізований незалежний статус НБП у тенденції даватиме змогу ефективніше протистояти проінфляційним фінансовим та експансіоністським викликам монетарній політиці.

З цього випливає низка принципових висновків. По-перше, в Польщі посилиться статус ринкових алокаційних факторів економічного зростання, що у довготерміновому періоді може означати підвищення його стабільності та продуктивності виробничих факторів. Відсутність монетарно-емісійних можливостей підтримання режиму м'яких бюджетних обмежень не може не розглядатись як засіб підвищення ринкової дисципліни мікроодиниць, через що формуватиметься їх довготермінова конкурентоспроможність.

По-друге, посилиться антиінфляційність політики, що з огляду на висновки теорії конкуренції за місце розташування бізнесу (*locational competition*) стане потужним фактором приваблення закордонних інвестицій в умовах глобалізації, коли інвестори особливо чутливі до умов, що їх забезпечує країна-реципієнт для розміщення структур глобального підприємництва (детальніше див. [12]). Стосовно

¹ Тут і далі – інституціональний каркас НБУ та НБП здійснено на підставі джерел [10], [11].

цього рис. 1 відображає наявність яскраво вираженої, хоча і статистично не значущої закономірності: чим вищим є показник нагромадженої інфляції у країнах з перехідною економікою упродовж 1992 – 2000 рр., тим меншим є обсяг прямих іноземних інвестицій, котрі вони залучили. З одного боку, це підтверджує висновки згаданої теорії, а з іншого – відображає те, наскільки інфляціоністська політика може позначатись на послабленні конкурентної позиції країни у середовищі міжнародних потоків капіталу. Стосовно незначної статистичної значущості показника щільності зв'язку, то це, скоріш за все, зумовлюється достатньо значною варіацією функції, порівняно з варіацією аргументу, що може відображати якісну неоднорідність країн, показники яких є базою аналізу (наприклад, Угорщина чи Польща, з одного боку, та країни Прибалтики – з іншого). Проте дана залежність яскраво відображає те, що зростання нагромадженої інфляції негативно позначається на процесах залучення ПІІ.

Що ж стосується екстраполяції даної тенденції, наприклад України та Польщі, то табл. 1 показує: у першій – показники інфляції є вищими, але обсяг залучених ПІІ – нижчий, тоді як у другій – навпаки, причому ці тенденції однаково властиві як для періоду 1992 – 2000 рр., так і для періоду 1996 – 2000 рр., де, природно, фактор гіперінфляції нівелюється. Відповідно нагромаджена інфляція у достабілізаційному і постстабілізаційному періоді в Україні є вищою порівняно з Польщею, відображаючи суттєві ризики для міжнародних інвесторів і негативно позначаючись на приплив ПІІ з-за кордону.

Таблиця 1

Показники інфляції і ПІІ в Україні та Польщі

Показники	Україна	Польща
Нагромаджена інфляція, 1992 – 2000 рр., %	12853	195
Середня інфляція, 1992 – 2000 рр., %	21,7	1428,1
Нагромаджена інфляція, 1996 – 2000 рр., %	114	60
Середня інфляція, 1996 – 2000 рр., %	22,8	12
Нагромаджені ПІІ, 1992 – 2000 рр., млн. дол.	3901	30047
Нагромаджені ПІІ, 1996 – 2000 рр., млн. дол.	3093	27390

Обчислено за [13].

По-третє, за рівнем наближення статусу свого центрального банку до євроконвергенційних стандартів Польща випереджає Україну. А це, з одного боку, збільшуватиме її шанс на швидшу інтеграцію до євроструктур, з іншого – послаблюватиме силу інтеграційного шоку при безпосередньому розповсюдженні на польський фінансовий сектор фактор процедур та інституціональних вимог єврозони.

Що стосується двостороннього співробітництва, то, з одного боку, це означає, що польські підприємницькі структури матимуть певні інноваційні конкурентні переваги перед українськими контрагентами, оскільки інфляційний аспект жорстких бюджетних обмежень для них буде релевантнішим, а з іншого – у короткотерміновій перспективі спектр переваг польських структур на ринках товарів, що еластичніше реагують на зростання сукупного попиту, звужиться, але у довготерміновій перспективі фактор цінової конкуренції може стати актуальнішим, а, враховуючи жорсткіші алокаційні умови функціонування польського підприємництва, це може позначитись на відновленні тенденції до витіснення українських структур з ринків, де має місце конкуренція на ціновому рівні.

Стосовно системи цілей монетарної політики зауважимо, що в Україні досі має місце їх трирівнева ієрархія, тоді як Польща у 1999 р. перейшла до таргетування інфляції. Можна припустити, що за характером свого антиінфляційного змісту ефективно застосування кожної із систем цілей не має принципових переваг одна перед одною. Але таргетування інфляції більшою мірою відповідає сучасним закономірностям функціонування центральних банків в умовах глобалізації, коли відкритість економіки позначається на послабленні щільності зв'язку у середньотерміновому періоді між грошовою масою та інфляцією. Крім того, це в більшій мірі відповідає макроекономічному та оперативному каркасу монетарної політики ЄЦБ. Отже, на рівні імплементаційного аспекту макрозрізу монетарної політики в країнах-партнерах є суттєві відмінності, котрі хоч і мають значення у загальному контексті євроінтеграції, проте будуть релевантними щодо формування характеру двостороннього співробітництва в рамках процесів ефективного стримування інфляції.

Однак таргетування інфляції передбачає або суттєве послаблення контролю за динамікою валютного курсу, або ліквідацію такого контролю взагалі, тоді як існуюча в Україні система проміжного таргетування грошової маси не виключає додаткового проміжного таргетування валютного курсу. Така ситуація теоретично означає, що коливання курсу гривні щодо долара та євро має бути суттєво нижчим порівняно з польським злотим. Відповідно дана проблема має два аспекти: відмінності в коливанні злота стосовно провідних валют порівняно з гривнею та курсова політика НБП у періоді, котрий передуватиме поширенню на Польщу чинності Маастрихтських критеріїв курсової стабільності, необхідність підтримувати яку з'являється за два роки перед запровадженням євро.

Стосовно першого, то можна зауважити, що коли прийняти курсову стабільність гривні як належне, то формування цінових переваг у двосторонніх торговельних відносинах матиме місце під впливом коливання злота щодо провідних валют. У випадку його ревальвації заохочуватиметься український експорт до Польщі, тоді як у випадку девальвації – навпаки.

Стосовно другого, то можна констатувати: курсова політика НБП формуватиметься з врахуванням євроконвергенційних обмежень на фазі інтеграції Польщі до ЄВС, тоді як на передуючому їй часовому інтервалі перший буде зацікавлений послабити злотий щодо євро задля створення додаткових цінових переваг польських виробників на ринках Заходу, внаслідок чого може мати місце тенденція ревальвації гривні стосовно злота з відповідними наслідками. Але в обох випадках чітко відстежити курсову динаміку щодо долара і євро, гривні та злота у контексті двосторонніх торговельних відносин доволі складно, оскільки в кожній з країн-партнерів обмінні співвідношення складаються під дією багатьох факторів платіжного балансу (рух капіталу, поточний рахунок) та уявлень зацікавлених груп про їх ефективність.

Що ж стосується системи інструментів монетарної політики, то можна зазначити: по-перше, достатньо незначне вагове значення даного фактора в системі реалізації євроконвергенційної політики та наявність автономії у національних центральних банків країн-учасниць ЄВС щодо окремих аспектів їх застосування; по-друге, невідповідність базовим критеріям побудови системи монетарних інструментів ЄЦБ в Україні та Польщі, що проявляється у доволі високому значенні норм

обов'язкового резервування порівняно з тими, котрі актуальні в практиці Європейського центрального банку; по-третє, є тривала тенденція в обох країнах до підвищення ролі ринкових інструментів монетарної політики та поступове послаблення ролі обов'язкових резервів. Суттєва лібералізація норм обов'язкового резервування в Україні впродовж 2001 – 2002 рр. є підтвердженням цього. Більше того, вона створила передумови для підвищення можливостей конкуренції вітчизняних банківських структур на національному ринку, незважаючи на те, що присутність польського капіталу у фінансовому секторі України віталась би.

Можна підсумувати, що у сфері функціонування центральних банків Польща просунулась далі, ніж Україна, по шляху євроінтеграції. Тому її бізнес-структури набагато раніше функціонуватимуть у жорстких рамкових умовах європростору, внаслідок чого їхня конкурентна позиція посилюватиметься через більшу схильність до реакцій на алокаційні зміни та жорсткі бюджетні обмеження. При цьому адаптивна спроможність польської економіки щодо входження у євроінтеграційний простір, природно, буде вищою, ніж української. Це може позначитись на послабленні конкурентних переваг українських підприємств у сферах, де має місце торгівля продукцією з високою часткою доданої вартості та посилити структурну дивергенцію національних економік.

Література

1. Шніцер М. Порівняння економічних систем / Пер. з англ. – К.: Основи, 1997. – 519 с.
2. Грос Д., Штайнхерр А. Реформи банківської системи у Східній Європі. Особливості України // Зіденберг А., Хоффманн Л. Україна на роздоріжжі. Уроки міжнародного досвіду економічних реформ. – К.: Фенікс, 1998. – С. 205 – 231.
3. Wagner H. Central Banking in Transition Countries // IMF Working Paper. – 1998. – WP/98/126. – P. 1 – 49.
4. Бегг Д., Джавадци Ф., Выпловш Ч. Вопросы формирования валютной политики ЕВС // Вопросы экономики. – 1999. – № 1. – С. 33 – 50.
5. Шустров А. Европейский центральный банк: инструменты денежно-кредитной политики // Деньги и кредит. – 2000. – № 2. – С. 58 – 65.
6. Козюк В. В. Дивергенція грошової влади в Європі як виклик зближенню економік: організаційний та макроекономічний аспекти // Сучасні центральні банки: середовище функціонування та монетарні рішення. – Тернопіль: Астон, 2001. – С. 113 – 143.
7. Мельник В. В. Секторний аналіз розвитку економік України і Польщі як детермінанти характеру моделі ЗЕД // Регіональна економіка. – 2000. – № 2. – С. 65 – 78.
8. Еберггард П. Результати суспільно-економічних перетворень у Польщі та Україні // Економіка України. – 1999. – № 4. – С. 80 – 86.
9. Козюк В. В. Закономірності розвитку грошового сектора трансформаційної економіки під впливом державних запозичень // Особливості економічної політики постсоціалістичних країн в умовах глобалізації світової економіки (приклад України). – К.: Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 1999. – Модуль II (ч. 1). – С. 41 – 46.
10. Закон України Про Національний банк України // www.bank.gov.ua
11. Zakon Rzeczypospolitej Pro Narodowy Bank Polski // www.nbp.pl
12. Wagner H. Implications of Globalization for Monetary Policy // IMF Working Paper. – 2001. – WP/01/184. – P. 1 – 62.
13. Danbrowsky M., Gortat R. Political Determinants of Economic Reforms in Former Communist Countries. – Warsaw: CSER, 2002. – 48 p.

Редакція отримала матеріал 27 березня 2003 р.